

Vplyv osobnosti učiteľa na formovanie vzťahu študenta k prírodovedným predmetom

Jana Krížová, Ivana Krupová

Anotácia: Príspevok prezentuje výsledky výskumu zameraného na zisťovanie postojov študentov štyroch pedagogických fakúlt v SR a ČR k prírode a prírodným hodnotám, ako aj ich názor na možnosť formovania vzťahu a postoja k spomínanej problematike pôsobením osobnosti učiteľa (edukátora na VŠ) po absolvovaní predmetov s prírodovedným zameraním.

Kľúčové slová: Osobnosť učiteľa, prírodovedné vzdelávanie, vzťah k prírode, vzťah k prírodným hodnotám

Annotation: The article presents results of research focused on finding out attitudes of students from Slovak and Czech pedagogical faculties to the nature and also their suggestion on the possibilities of forming of relation and attitude to this problematics through performing of teacher's personality after ending science's courses.

Key words: teacher's personality, scientific education, affinity to nature, affinity to natural values

Úvod

Ideálom výchovy a vzdelávania by mal byť človek dobrý (čestný, morálny), múdry (vzdelaný, tvorivý), aktívny (pracovitý, iniciatívny) a šťastný (vyrovnaný, zdravý), mysliaci samostatne a nezávisle (Rosa, Turek a Zelina, 2000). Na výchove mladej generácie sa podieľa mnoho faktorov, ktoré súvisia s učivom, s procesom učenia, s osobnosťou žiaka i učiteľa.

Osobnosť učiteľa je v pedagogickom procese, v riadenom učení ústrednou a nenahraditeľnou postavou. V súčasnosti sa otázkou osobnosti učiteľa 1. stupňa ZŠ, tým, aký by mal byť, zaoberajú mnohí autori (Helus, 1984; Kariková, 1999; Průcha, 1997 a ďalší), nejde však len o vlastnosti učiteľa, ale aj o jeho vzťah k sebe samému, k žiakom i k svojmu povolaniu, pretože tým ovplyvňuje kvalitu svojho pôsobenia na žiaka, na jeho celostný rozvoj.

V tomto príspevku sa nebudeme pokúšať o charakteristiku ideálneho učiteľa a ani o definovanie jeho osobnostných vlastností, pretože to z viacerých dôvodov ani nie je možné (napr. osobitosť, autonómnosť a neustály vývoj osobnosti učiteľa). Našou snahou je vyzdvihnúť do popredia vzťah *učiteľ* –

študent – prírodovedné vzdelávanie, teda poukázat na vplyv osobnosti vysokoškolského učiteľa (edukátora v oblasti prírodných vied) na formovanie osobnosti študentov – budúcich učiteľov 1. stupňa ZŠ. Názory na spomínanú problematiku, ako aj na zmenu postoja študenta k prírodovednému vzdelávaniu po absolvovaní prírodovedne zameraných kurzov sme zisťovali metódou dotazovania na štyroch náhodne vybraných pedagogických fakultách v Slovenskej a Českej republike.

Naším cieľom je prezentovať názory budúcich učiteľov, ktoré môžu poslúžiť na zamyslenie kompetentným a môžu byť prínosom v oblasti prírodovedného vzdelávania budúcich učiteľov 1. stupňa ZŠ.

Učiteľ nového tisícročia

Vychádzajú z programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky (Rosa, Turek a Zelina, 2000) a z programového vyhlásenia vlády Českej republiky (Národní program..., 2001), ktorých výsledkom bolo vypracovanie dlhodobej koncepcie výchovy a vzdelávania (na Slovensku *Národný program výchovy a vzdelávania – Milénium* a v Čechách *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice* (ďalej Národní program), sa pokúsime o analýzu z pohľadu prípravy študentov (vrátane budúcich učiteľov).

Spoločná pre oba programy je požiadavka vlád o *zabezpečenie náležitej odborno-pedagogickej kvalifikácie učiteľov vysokých škôl a ich ďalšie vzdelávanie*, ktorá sa odráža aj v odbornej vysokoškolskej príprave budúcich učiteľov. V Miléniu je spomínaná požiadavka ukotvená v šiestom z dvanástich hlavných pilierov (Rosa, Turek a Zelina, 2000).

Program Milénium zahŕňa analýzu súčasného stavu výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike, kde sa z pohľadu prípravy budúcich učiteľov zaviedol nový systém ich ďalšieho vzdelávania (kvalifikačné skúšky a pod.), avšak poukazuje sa aj na nedostatok v tejto oblasti, a to z finančných dôvodov, ktoré vedú k odchodu najkvalifikovanejších pracovníkov zo školstva, čo má za následok zhoršovanie sa kvalifikačnej úrovne a odbornosti študentov. K tomuto nepriaznivému stavu navrhuje vláda základné východiská a zmeny, ktoré od učiteľa vyžadujú predovšetkým využitie motivácie k učeniu (motivácie k sústavnému zdokonaľovaniu sa, k tvorivej aktivite človeka) prehlbenie emocionalizácie, uplatnenie autoregulácie, socializácie, kognitivizácie a kreativizácie a pod. (tamtiež).

Národní program vzdelávania v Českej republike vychádza zo svojho všeobecného cieľa, a to „*dosiagnuť hlbšiu predstavu o povahe človeka ako osoby a jeho vzťahu k ľudskej spoločnosti a k prírode*“ (Národní program..., 2001). Národní program je rozpracovaný podrobnejšie v otázke starostlivosti vysokoškolských pedagogických pracovníkov o študentov, kde sa považuje za dôležité viesť ich k flexibilitě, vytvoriť si k nim partnerský vzťah a motivo-

vať ich k nájdeniu správnej študijnej cesty. Tieto ciele vychádzajú z analýzy stavu školstva v čase tvorby projektu, o ktorých predpokladáme, že sú v súčasnosti už naplnené.

Uvedené projekty sú v praxi už niekoľko rokov a predpokladáme, že sa viaceré spomínané zmeny odrazili v edukačnom procese na vysokých školách, ako aj v príprave budúcich učiteľov v tom, že edukátori motivujú študentov, a tým ich vedú k zvýšenému záujmu o problematiku (napr. aj k prírodovednému vzdelávaniu) a k ich nasledovaniu.

Oblasť prírodovedného vzdelávania sme si vybrali z dôvodu, že ponúka možnosť prekonávať globálne problémy ľudstva (ako napr. ochrana životného prostredia, racionálne využívanie prírodných zdrojov a pod.) a v edukačnom procese na 1. stupni ZŠ má svoje opodstatnené miesto. Prírodovedné prvky sú integrované už do predmetu prvouka v 1.–2. ročníku, predmetu prírodoveda v 3.–4. ročníku, ako aj do integrálnej zložky pracovného vyučovania – pestovateľských prác v 3.–4. ročníku. Okrem spomínaných predmetov poskytuje táto oblasť veľké možnosti využitia medzipredmetových vzťahov v každom vyučovacom predmete na 1. stupni ZŠ. Preto je možné predpokladať, že aj vysokoškolská príprava sa podieľa na formovaní postoja budúceho učiteľa k uvedenej problematike. Vo výskume sme vychádzali z osobných postojov budúcich učiteľov k prírode a k prírodným hodnotám, z ich názoru, či je možné, aby učiteľ (edukátor na VŠ) ich vzťah ovplyvnil a či sa zmenil alebo nezmenil ich postoj k uvedenej problematike po absolvovaní kurzov na PF s prírodovedným zameraním.

Ciele a metodika výskumu

Výskum sme realizovali na 4 náhodne vybraných pedagogických fakultách (na Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – PF UMB, Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove – PF PU, Pedagogickej fakulte Západočeskej univerzity v Plzni – PF ZČU a Pedagogickej fakulte Jihočeskej univerzity v Českých Budějoviciach – PF JČU).

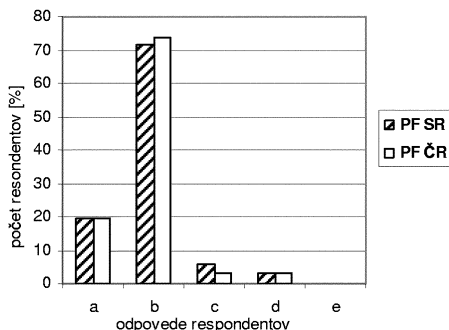
Výskumná vzorka pozostávala zo študentov 2., 3., a 4. ročníkov na spomínaných pedagogických fakultách (PF UMB 67 respondentov, PF PU 57 respondentov, PF ZČU 70 respondentov a PF JČU 53 respondentov) odboru Učiteľstvo pre 1. stupeň základných škôl. Študenti 1. ročníkov neboli zahrnutí do výskumnej vzorky z dôvodu zaradenia prírodovedných predmetov na spomínaných pedagogických fakultách od druhého ročníka, čím by ich odpovede k spomínanej problematike neboli zodpovedajúce.

Cieľom výskumu bolo zistiť postoj budúcich učiteľov (študentov pedagogických fakúlt v SR a ČR) k prírode a prírodným hodnotám, ako aj ich názor na možnosť formovania vzťahu a postoja k spomínanej problematike

pôsobením osobnosti učiteľa (edukátora na VŠ) po absolvovaní predmetov s prírodovedným zameraním.

Výsledky a diskusia

V položke č. 1 respondenti vyjadrovali **osobný postoj a vzťah k prírode a k prírodným hodnotám**. V tejto položke sme respondentom ponúkli štyri výroky, o ktorých predpokladáme, že najbližšie vystihujú škálu možnej miery záujmu o prírodu a prírodné javy. Vyhodnotenie odpovedí respondentov prezentuje graf na obr. 1.

Obrázok 1: Osobný vzťah respondentov k prírode a k prírodným špecifikám na PF v Slovenskej a Českej republike

Legenda:

- a) zámerne intenzívne vyhľadávam informácie o prírode, prírodných špecifikách kraja, o prírodných úkazoch,
- b) sú zaujímavé, ale oboznamujem sa s nimi len príležitostne,
- c) sú zaujímavé, ale nevenujem im svoju pozornosť,
- d) zaujímam sa len o ...,
- e) nezaujímam sa.

Z grafu 1 je zrejmé, že najviac respondentov na PF v SR i ČR sa o prírodu a prírodné javy *zaujíma, ale oboznamuje sa s nimi len príležitostne*. Prekvapujúce je, že tento názor zdieľa skoro **rovnaké množstvo respondentov** v SR (71,8 %) i v ČR (73,9 %). Taktiež je prekvapujúce, že pomerne rovnaké percento respondentov v SR i v ČR *zámerne intenzívne vyhľadáva informácie o prírode, prírodných špecifikách kraja a o prírodných úkazoch* (SR 19,4 % a ČR 19,5 %). Aj v ostatných položkách *c, d* a *e* je viditeľná zhoda v počtoch odpovedí slovenských a českých respondentov.

Z uvedených výsledkov vyplýva, že ku kladne orientovaným výrokom (*a, b*) sa priklonila väčšina respondentov (92,3 %), ako k menej intenzívne orientovaným výrokom (*c, d, e*), ktoré označilo 7,7 % respondentov, z čoho

predpokladáme, že väčšina respondentov (študentov) považuje svoj osobný vzťah k prírode za pozitívny.

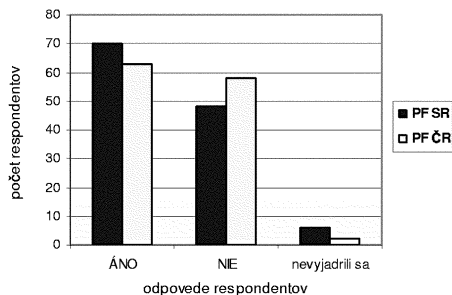
Taktiež je zrejme, že študenti na PF v SR i ČR sa vo vysokej miere zhodujú vo svojich odpovediach, čo naznačuje, že uvedená vzorka respondentov je v ich počte porovnateľná. Na základe tejto porovnateľnosti názorov (študentov PF v SR a ČR) bude možné presnejšie poukázať na možnosť zmeny vzťahu a postoja respondentov vyhodnotených v položke č. 3. Avšak najprv sme chceli zistiť názor respondentov, či **môže osobnosť učiteľa ovplyvniť vzťah študentov (žiakov) k prírodovednému vzdelávaniu**. Respondentom sme ponúkli polo otvorené položky, v ktorých sme očakávali zdôvodnenie prejaveneho názoru. Z odpovedí je zrejme, že až 94 % respondentov odpovedalo na stanovenú otázku kladne. Len 6 % respondentov odpovedalo záporne, z čoho je možné predpokladať, že väčšina respondentov sa prikláňa k názoru, že učiteľ svojimi osobnými schopnosťami a kvalitami môže formovať vzťah a postoj študentov v prospech alebo v neprospech určitého zamerania.

Zdôvodnenia kladných odpovedí respondentov bolo možné rozdeliť do troch okruhov vyjadrení. Prvým okruhom zdôvodnení bol názor, že keď má učiteľ **vzťah** k prírode, vedie k nemu svojím osobným zanietením i študentov (cit. „*učiteľ môže na základe svojho vzťahu k prírode a schopnosti pozitívne motivovať a zmeniť postoj študenta k prírode*“, „*učiteľ môže svojím vzťahom k prírode motivovať študentov tak, že ich nenásilne vedie k vlastnému poznaniu a ku skúmaniu krás prírody*“, „*učiteľ prenáša svoj vzťah na žiaka a záleží len na ňom, či ich pre danú problematiku dokáže nadchnúť*“ a pod.). Podobný názor vyjadrilo 46,7 % respondentov. Druhým okruhom názorov bolo, že učiteľ ovplyvňuje vzťah študentov k spomínanej problematike svojimi **odbornými znalosťami a spôsobom výučby**, (cit. „*vedením svojich hodín zaujímavou formou dokáže učiteľ zmeniť vzťah žiakov k danej problematike*“, „*štýl výučby učiteľa ovplyvňuje postoj študentov*“), podobný názor vyjadrilo 8,1 % respondentov. Posledný okruh názorov vyjadrilo 26,3 % respondentov a vyjadroval presvedčenie, že učiteľ je pre študenta **vzorom** a z toho dôvodu študent preberá aj jeho názory a postoje (cit. „*študent preberá od učiteľa jeho postoje k prírode*“, „*učiteľ je pre žiaka vzorom a môže zmeniť jeho vzťah k predmetu*“ a pod.). Svoj názor neuviedlo 18,9 % respondentov.

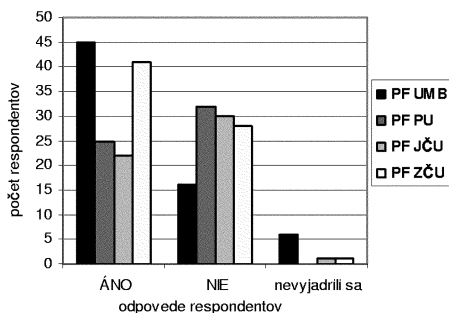
Z uvedených výsledkov možno predpokladať, že väčšina respondentov (54,8 %) uviedla ako možnosť ovplyvnenia študenta len určité izolované kvality (kladný vzťah k prírode alebo odborné znalosti), ale ak je učiteľ pre žiaka vzorom, ovplyvňuje ho celou svojou osobnosťou a to zahŕňa už spomínané čiastkové vlastnosti.

Vychádzajúc z predpokladu, že väčšina respondentov bude pripúšťať možnosť, že učiteľ (edukátor na VŠ) dokáže svojimi osobnými kvalitami formo-

vať vzťah a postoj študentov k prírode a k prírodovednému vzdelávaniu (čo sa v 94,8 % potvrdilo, viď graf 2), sme sa prostredníctvom odpovedí respondentov pokúsili zistiť, či sa **zmenil ich postoj a vzťah k spomínanej problematike po absolvovaní kurzov s prírodovedným zameraním**, na jednotlivých PF (ktorý, ako uvádza graf 1, bol u väčšiny respondentov kladný). Respondentom sme položili dve možnosti odpovedí, áno a nie. Vyhodnotenie odpovedí prezentujú grafy na obr. 2 a 3.

Obrázok 2: Zmena postoja a vzťahu respondentov po absolvovaní kurzov s prírodovedným zameraním na PF v SR a ČR

Obrázok 3: Zmena postoja a vzťahu respondentov po absolvovaní kurzov s prírodovedným zameraním na jednotlivých PF (UMB, PU, JČU, ZČU)

Z grafu na obr. 2 je zrejmé, že pomerne rovnaké množstvo respondentov zo Slovenskej i Českej republiky potvrdilo, že sa ich vzťah k prírode a prírodným špecifikám zmenil (SR 56,5 %, ČR 51,2 %) – i nezmenil (SR 38,7 %, ČR 47,2 %) po absolvovaní prírodovedne zameraných kurzov na svojich fakultách. Z toho vyplýva, že podobne ako v položke 1 sú odpovede respondentov zo Slovenských PF a Českých PF porovnateľné. Rozdiely sú však viditeľné pri podrobnejšej analýze odpovedí respondentov na jednotlivých

PF. Z grafu na obr.3 je zřejmé, že pozitivní vplyv vysokoškolských pedagogův v oblasti přírodovědného vzdělávání je **najvyšší na PF UMB** (67,2%). Viac ako polovica respondentov (58,6%) odpovedala na stanovenú otázku *áno* aj na PF ZČU. Na PF JČU sa vyjadrilo 56,6% respondentov, že sa ich vzťah *nezmenil* po absolvovaní prírodovedne zameraných kurzov. Rovnako na položenú otázku odpovedalo *nie* 56,2% respondentov z PF PU.

Z dosiahnutých výsledkov výskumu je zřejmé, že len na dvoch PF (UMB a ZČU) potvrdila viac ako polovica respondentov, že sa ich vzťah k prírode po absolvovaní prírodovedných kurzov na spomínaných PF **zmenil**. Z toho je možné predpokladať, že pôsobenie pedagogův na spomínaných dvoch PF je v oblasti prírodovědného vzdělávání študentov učiteľstva pre 1. stupeň ZŠ najúčinnější. Respondentov, ktorí sa k spomínanej otázke *nevyjadrili* (SR 4,8% a ČR 1,6%), je pomerne zanedbateľné množstvo.

Respondenti vo svojich odpovediach naznačili, že ich vzťah sa zmenil cit. „*pozitívnym pôsobením vyučujúceho, jeho osobným prístupom a vzťahom k problematike i ku študentom, ako i zaujímavou a netradičnou formou vedenia kurzov*“ (cit. „*zaujímavými prednáškami, návštevou prírodovědného múzea, ekocentra, hodinami uskutočnenými priamo v prírode*“ a i.). Na základe týchto odpovedí je zřejmé, že samotných študentov ovplyvnili najviac tie kvality učiteľa, ktoré aj sami predpokladali (viď položka 2). Viacerí respondenti vyzdvihli snahu a prácu konkrétnych pedagogův (na PF UMB doc. PaedDr. D. Melicherčíkovú, PhD. a doc. Ing. L. Babicovú, CSc., na PF ZČU doc. PaedDr. L. Podroužka, Ph. D. a na PF JČU PaedDr. J. Petra, Ph. D.), ktorí svojimi osobnými kvalitami dokážu študentov zaujať a pozitívne formovať v prospech ochrany životného prostredia, záujmu o získavanie nových poznatkov, ale aj viesť k hlbšiemu citovému vzťahu k spomínanej problematike.

Z pohľadu pôsobenia pedagogův na VŠ v skúmanej oblasti predpokladáme, že sa v podstatnej miere naplnili niektoré ciele Milénia a Národného programu, konkrétne v prístupe vysokoškolských pedagogův (v skúmanej problematike) ku študentom (z pohľadu motivácie k učeniu, prehĺbenia emocionalizácie, a i.). Potvrdzuje to graf 2, kde na odpoveď ovplyvnenia alebo neovplyvnenia vzťahu k prírodovednej tematike volilo menšie percento študentov odpoveď *nie* (vzťah sa nezmenil) ako odpoveď *áno* (vzťah sa zmenil), i keď si myslíme, že konečný výsledok by mohol byť výraznejší, pretože zo získaných odpovedí je v oboch prípadoch pozitívnych len niečo viac ako polovica.

Záver

Z uvedených výsledkov výskumu vyplynuli nasledovné závery. Vzťah k prírode a jej špecifikám označila väčšina študentov (budúcich učiteľov na 1.

stupni ZŠ) za pozitívny, v prospech prírodovedných predmetov a integrácie prírodovedných prvkov do ostatných vyučovacích predmetov. Takmer všetci respondenti sa zhodli na názore, že učiteľ (edukátor na VŠ) môže svojimi osobnými kvalitami formovať vzťah a postoj študentov k prírodovednému vzdelávaniu a ako je prezentované v položke 3, viacerým vysokoškolským pedagógom zo spomínaných PF sa podarilo vzťah študentov k uvedenej problematike pozitívne ovplyvniť. Teda potvrdila sa skutočnosť, že učiteľ môže formovať vzťah žiaka k vyučovaciemu predmetu.

Je potrebné uvedomiť si, že „pedagogické fakulty“ pripravujúce učiteľov by mali na poslucháčov pôsobiť tak, aby už počas vysokoškolského štúdia získali kladný vzťah k prírodným vedám a bohatú vedomostnú úroveň z tejto oblasti (Melicherčíková a Melicherčík, 1997). Každý učiteľ pôsobí na svojich žiakov (svojimi pedagogickými, didaktickými a osobnými vlastnosťami), či už kladne alebo záporne a závisí od neho, ako k určenej problematike pristupuje, ako ju podáva, ale nezanedbateľný je i prístup žiaka, či ponúkané presvedčenie prijme alebo nie.

Citovo plochý človek, neschopný vzrušenia, bez zmyslu pre krásu a bez schopnosti empatie, by nemal byť učiteľom. Žiak nie je nádoba, ktorú treba naplniť, je fakla, ktorú treba zapáliť. **Zapáliť môže len ten, kto sám horí.**

(D. Kováč)

Na záver chceme vysloviť poďakovanie p. doc. PaedDr. Danici Melicherčíkovej, PhD., z PF UMB, p. doc. PaedDr. Ladislavovi Podroužkovi, Ph.D., zo PF ZČU a p. Mgr. Janovi Petrovi, Ph.D., z PF JČU za spoluprácu pri realizácii výskumu.

Literatúra

- HELUS, Z. *Preferenční postoje učitelů k žákům a jejich vliv na účinnost výchovně vzdělávacího procesu*. Praha: Výzkumný ústav odborného školství, 1984.
- MELICHERČÍKOVÁ, D., MELICHERČÍK, M. Vzťah učiteľov k obsahu učiva prírodovedy na 1. stupni ZŠ. In *Prírodovedné vzdelávanie pre 21. storočie*. Nitra: UKF, 1997, s. 62–66.
- KARIKOVÁ, S. *Osobnosť učiteľa*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1999.
- Národný program rozvoje vzdelávania v Českej republike*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2001. ISBN 80-211-0372-8
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997.
- ROSA, V., TUREK, I., ZELINA, M. Milénium (Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike. In *Slovenský učiteľ*. Bratislava: Slovidiac, 2000.
- KRÍŽOVÁ, J., KRUPOVÁ, I. Vplyv osobnosti učiteľa na formovanie vzťahu študenta k prírodovedným predmetom. *Pedagogická orientace* 2006, č. 2, s. 68–75. ISSN 1211-4669.

Autorky: Mgr. Jana Krížová, Mgr. Ivana Krupová, interné doktorandky Katedry vlastivedy a prírodovedy, Pedagogická fakulta UMB, Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica